

Branka Jarc Kovačič in Branka Balantič

Sistemski pristop za uspešno izvajanje praktičnega izobraževanja študentov s posebnimi potrebami v delovnih procesih

Povzetek: V višješolske študijske programe se vpisuje vse več študentov s posebnimi potrebami. Enaka možnost dostopa do izobraževanja za vse ljudi je eden ključnih kazalcev pravičnosti izobraževanja. Prispevek uvodoma povzema praktično izobraževanje študentov na Višji strokovni šoli ŠC Kranj in kompetence, ki naj bi jih študent usvojil na praktičnem izobraževanju. Posebno pozornost namenja problematiki vključevanja študentov s posebnimi potrebami v realna delovna okolja. V nadaljevanju identificira ključne dejavnike, ki vplivajo na kakovost izvedbe praktičnega izobraževanja študentov s posebnimi potrebami, in jih povzame v analizi SWOT. Ta je nadgrajena z matriko TOWS, ki višji šoli daje izhodišče za oblikovanje strategij. Te bodo višjo šolo usmerjale k večji učinkovitosti dela vseh, ki so na svoji poklicni poti vključeni v proces dela s študenti s posebnimi potrebami, z namenom, da bodo ti po zaključku študija lahko uspešno vstopili na trg dela.

Ključne besede: praktično izobraževanje, študenti s posebnimi potrebami, višje strokovno izobraževanje, SWOT, TOWS

UDK: 378:376

Strokovni prispevek

Mag. Branka Jarc Kovačič, predavateljica in organizatorica praktičnega izobraževanja, Šolski center Kranj, Višja strokovna šola, Kidričeva cesta 55, SI-4000 Kranj, Slovenija; e-naslov: branka.jarc-kovacic@guest.arnes.si

Branka Balantič, predavateljica in organizatorica praktičnega izobraževanja, Šolski center Kranj, Višja strokovna šola, Kidričeva cesta 55, SI-4000 Kranj, Slovenija; e-naslov: branka.balantic@guest.arnes.si

Uvod

Temeljna pravica na področju izobraževanja je pravica do izobrazbe. Mednarodni dokumenti jo opredeljujejo kot temeljno človekovo pravico, ki zajema vse stopnje izobrazbe: osnovno, srednjo in visoko. Ustava Republike Slovenije tem zahtevam sledi v 14. (enakost pred zakonom je človekova pravica in temeljna svoboščina), 52. (otroci z motnjami v telesnem in duševnem razvoju ter druge huje prizadete osebe imajo pravico do izobraževanja in usposabljanja za dejavno življenje v družbi) in 57. členu (izobraževanje je svobodno, država je tista, ki ustvarja možnosti, da si državljanji lahko pridobijo ustrezno izobrazbo) (Ustava RS 1991, 2013). Izobraževanje študentov s posebnimi potrebami (v nadaljevanju: ŠPP) ureja Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (v nadaljevanju ZUOPP-1 2011), ki je dopolnitev zakonov, ki v okviru svojih določil opredeljujejo vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami za celotno vertikalno, od vrtca, osnovnega, splošnega srednjega do poklicnega in višjega strokovnega izobraževanja. V skladu z 2. členom tega zakona so ŠPP študenti z motnjami v duševnem razvoju, slepi in slabovidni študenti oziroma študenti z okvaro vidne funkcije, gluhi in naglušni študenti, študenti z govorno-jezikovnimi motnjami, gibalno ovirani študenti, dolgotrajno bolni študenti, študenti s primanjkljaji na posameznih področjih učenja, študenti z avtističnimi motnjami ter študenti s čustvenimi in vedenjskimi motnjami (prav tam). V višjih strokovnih šolah izobraževanje ŠPP opredeljuje 5. člen Zakona o višjem strokovnem izobraževanju (v nadaljevanju ZVSI 2013), ki določa, da se ŠPP zagotavljata potrebna dodatna oprema in strokovna pomoč v skladu z normativi za financiranje višjih strokovnih šol, lahko pa se jim prilagodi organizacija študija in ocenjevanje po pravilih, ki jih sprejme predavateljski zbor šole. Implementacija predpisov je v šoli zaupana ravnateljem šol, predavateljem in drugim strokovnim sodelavcem. Ti jih v vsakodnevni praksi udeležujejo v skladu s svojim razumevanjem, vrednotami in izkušnjami. Zato je pomembno, da vsi vključeni v študijski proces poznajo dokumente s področja ŠPP.

Spremembe pri prehodu iz osnovne v srednjo šolo so zahtevne za vsakega mladostnika, še bolj pa za vse, ki imajo kakršne koli posebne potrebe. Ko ti pridejo iz znanega v neznanu okolje, morajo ponovno spregovoriti o svoji drugačnosti in

se prilagoditi novemu okolju. Zato je zelo pomembno, kako je izpeljan prehod med osnovno in srednjo šolo (Rutar 2010, str. 13). Negotovost se ponovi, če se mladostnik odloči za nadaljevanje šolanja na višji ravni. Po eni strani ŠPP ne želi izstopati, po drugi strani pa, kot trdi Starman (2014), v strokovni literaturi ni dovolj teoretičnih podlag, ki bi omogočale koncept prilagoditev za ŠPP, zaradi česar se pogosto pojavijo nejasnosti in zadrege (prav tam). V zvezi s tem se poraja vprašanje, kako dobro je višješolska ali visokošolska ustanova pripravljena na sprejem ŠPP in delo z njimi.

V okviru projekta »Poklicno izobraževanje in usposabljanje: Politika in praksa na področju izobraževanja dijakov s posebnimi potrebami«, ki ga je v letih 2010–2012 izvedla Evropska agencija za razvoj izobraževanja na področju posebnih potreb, in sicer konkretno o dijakih s posebnimi potrebami, starimi med 14 in 25 let, so bila – z namenom izboljšati učinkovitost nacionalnih sistemov poklicnega izobraževanja in usposabljanja na določenih področjih – izdelana priporočila o aktivnostih, ki bi jim morali v prihodnje nameniti posebno pozornost. Tem priporočilom bi morale slediti tudi višje strokovno izobraževanje. To za višje šole pomeni izvajanje naslednjih aktivnosti (prirejeno po Evropski vzorci uspešnih praks v ... 2013, str. 7):

- Vodstvo višjih šol mora spodbujati razvoj inkluzivne politike, kjer se razlike med študenti štejejo za »normalen« del izobraževalne kulture, ter ustvariti ozračje motivacije in zavezanosti.
- Predavatelji se morajo organizirati v multidisciplinarne time z jasno opredeljenimi vlogami ter sprejeti pristop timskega dela z visoko stopnjo komunikacije.
- Študijski proces je treba osredotočiti na študente. To pomeni, da se pristopi načrtovanja kurikula in postavljanja ciljev, uporaba pedagoških metod in didaktičnih materialov ter metod in ciljev ocenjevanja prilagodijo individualnim potrebam.
- Študijski proces mora omogočiti razvoj in izvajanje individualnih načrtov.
- Študenti so od vključitve v študijski proces udeleženi pri oblikovanju individualnega načrta.
- Višje šole morajo vzpostaviti in vzdrževati trdne, na rastočem zaupanju temelječe povezave z lokalnimi delodajalci.

Praktično izobraževanje študentov višjih strokovnih šol

Višješolski študijski programi v Sloveniji so pomemben del strokovnega izobraževanja. Gre za dvoletne programe, v katerih ima osrednjo vlogo praktično izobraževanje (v nadaljevanju PRI). Na Višji strokovni šoli ŠC Kranj (v nadaljevanju VSŠ) glede na potrebe lokalnega gospodarstva v okviru rednega in izrednega študija izobražujemo v programih ekonomist, elektroenergetika, informatika, mehatronika, poslovni sekretar in varovanje.

Normativne podlage za izvajanje PRI študentov v delovnih procesih opredeljuje ZVSI v 50. členu, ki določa, da morajo šole sodelovati z delodajalci in da pogodbo

o izvajanju PRI lahko sklenejo s tistimi delodajalci, ki imajo ustrezne prostore in opremo, katerih poslovanje obsega dejavnost poklica, za katerega se študent izobražuje, in imajo zaposlenega, ki je lahko mentor študentu (ZVSI, 2013).

PRI je obvezno za vse redne in vse tiste izredne študente, ki niso zaposleni oziroma imajo manj kot tri leta delovnih izkušenj na ustreznih delovnih mestih. Pri delodajalcu mora študent PRI opraviti v skupnem obsegu 800 ur (400 ur v 1. in 400 ur v 2. letniku). Na rednem študiju je uspešno opravljeno PRI eden izmed pogojev za ponavljanje letnika oziroma za prehod iz 1. v 2. letnik, na izrednem študiju pa mora biti PRI v celoti opravljeno pred prijavo na diplomski izpit. Podjetje za opravljanje PRI si študent praviloma poišče sam. Pri tem mu je v pomoč mreža podjetij s katerimi sodeluje šola.

Na PRI v realnih delovnih okoljih imajo študenti priložnost razvijati in utrjevati kompetence, kot so sposobnost organiziranja delovnega časa, reševanje konkretnih problemov, uporaba v šoli pridobljenega znanja v praksi, sposobnosti ustne in pisne komunikacije. Hkrati je PRI priložnost za razvijanje kompetenc, kot so kritičnost, samokritičnost, delo v skupini, etičnost, samoiniciativnost, kreativnost, avtonomnost pri delu, sposobnost prilagajanja ... Kot pravi Justinek (idr. 2007, str. 11), mora PRI z neposrednim opravljanjem dela študentu omogočiti ne le pridobivanje znanja, temveč tudi poklicno socializacijo in razvoj osebnostnih zmožnosti ter poklicnih kompetenc, pomembnih za kakovost dela in uspešen razvoj poklicne kariere.

VSS ima zelo dobre izkušnje z načrtnim vzpostavljanjem in vzdrževanjem mreže podjetij za izvajanje PRI študentov. Vanjo je vključenih že več kot 500 podjetij. S programom PRI, ki vključuje organizacijo in izvedbo PRI, VSS sledi naslednjim ciljem (Jarc Kovačič in Balantič 2010, str. 7):

- nadgraditi kakovost študija na VSS,
- omogočiti študentom, da že med študijem pridobijo lastne izkušnje in spoznajo dobre prakse s področja, za katerega se izobražujejo,
- omogočiti zaposljivost svojih diplomantov,
- povezovati VSS s širšim družbenim okoljem (podjetja in organizacije doma in v tujini) ter
- usposobiti diplomante za potrebe evropskega trga dela.

Študenti s posebnimi potrebami na VSS

Študenti s posebnimi potrebami potrebujejo v študijskem procesu in v študijskem okolju različne prilagoditve in pomoč, saj se zaradi dolgotrajnih fizičnih, mentalnih, intelektualnih ali senzornih okvar, v nasprotju z ostalimi študenti, srečujejo z ovirami, ki preprečujejo ali ovirajo njihovo polno in učinkovito vključevanje in sodelovanje v študijskem procesu.

Postopek pridobitve statusa ŠPP je na višjih šolah različen. Na VSS pravice ŠPP ureja interni Pravilnik o prilagajanju študija študentom s posebnimi potrebami. Ta študentom v 11. členu, glede na primanjkljaje, ovire oziroma motnje, omogoča prilagoditve pri izvedbi predavanj in vaj (vključno z načinom opravljanja PRI), v

načinu preverjanja in ocenjevanja znanja ter prilagoditve pri uporabi knjižnice (Pravilnik o prilagajanju študija študentom s posebnimi potrebami 2014).

O vlogi za pridobitev statusa na prvi stopnji odloča študijska komisija, ki, upoštevajoč vrsto težav študenta, poda predlog o dodelitvi statusa ŠPP, vključno z obdobjem dodelitve statusa. Praviloma se študentu status ŠPP dodeli za tekoče študijsko leto, lahko pa tudi za krajše obdobje, če ne gre za trajni primanjkljaj, oviro oziroma motnjo. Na drugi stopnji ravnatelj, izhajajoč iz predloga študijske komisije, izda sklep o dodelitvi statusa ŠPP z obrazložitvijo, v kateri opredeli primanjkljaj, oviro oziroma motnjo študenta in študentu določi predavatelja tutorja. Ta skupaj s študentom skozi neposreden pogovor o njegovih potrebah poišče individualne rešitve in jih v obliki prilagoditev zapiše v individualiziran program podpore (prav tam, 8. člen).

Spremljanje organizacije in izvedbe PRI študentov s posebnimi potrebami

Na VŠŠ se PRI ŠPP izvaja po individualiziranem programu z ustreznimi prilagoditvami in podporami, ki so v skladu s potrebami študenta in cilji PRI na višjih strokovnih šolah.

Da bi bilo PRI organizirano in izvedeno čim kakovostneje, si na VŠŠ prizadevamo prepoznati pričakovanja, možnosti, zadržke in želje tako študentov kot mentorjev v podjetjih. Posebno pozornost v zadnjih letih namenjamo ŠPP, saj se njihovo število povečuje (Preglednica 1).

Študijsko leto	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16
Št. študentov s statusom ŠPP	0	0	0	0	1	1	3	2	6	4	7

Preglednica 1: Število študentov s statusom ŠPP po študijskih letih (vir: Pedagoško poročilo o realizaciji letnega delovnega načrta za študijsko leto 2014/2015, str. 23–25)

Največ ŠPP je vpisanih v program informatika, sledi program mehatronika. Razlogi, zaradi katerih je bil študentu dodeljen status, so naslednji (razvrščeno glede na pogostost): »primanjkljaji na posameznih področjih učenja«, »dolgotrajno bolan študent«, »govorno-jezikovna motnja« in »študent z več motnjami«. Ob tem naj opozorimo, da je dejanska številka nekoliko večja, saj opazamo študente, ki bi bili glede na prepoznane primanjkljaje, ovire oziroma motnje do statusa upravičeni, a vloge ne oddajo, saj iz individualnih pogovorov z njimi izhaja, da ne želijo izstopati.

Za oceno kakovosti organizacije in izvedbe PRI ŠPP smo uporabili t. i. analizo PSPN (prednosti, slabosti ali pomanjkljivosti, priložnosti in nevarnosti) oziroma analizo SWOT (angl. Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats). Pri njeni izvedbi smo uporabili tehnike opazovanja, anketiranja, racionalne evalvacije,

samoevalvacije in pogovora. Postopek oblikovanja analize SWOT smo začeli z ločevanjem prednosti od pomanjkljivosti in priložnosti od nevarnosti. Pri tem smo bili pozorni na to, da se prednosti in pomanjkljivosti osredotočajo na notranje vire oziroma dejavnike (na samo VSS), priložnosti in nevarnosti pa na zunanje vire oziroma dejavnike (širše družbeno okolje). Glavne relacije v analizi SWOT smo v naslednjem koraku nadgradili z matriko TOWS, ki nam je služila za oblikovanje odzivnih strategij oziroma za pripravo akcijskega načrta za kakovostnejšo izvedbo PRI ŠPP.

Rezultati

Analiza SWOT (Preglednica 2) je bila opravljena za zadnja tri študijska leta (2012/13, 2013/14 in 2014/15) na podlagi podatkov, zbranih v okviru rednega in izrednega študija. Podatke smo pridobili od ŠPP, predavateljev tutorjev, mentorjev v podjetjih in organizatorjev PRI.

	Koristno	Škodljivo
Notranji vir	PREDNOSTI (Strengths)	POMANJKLJIVOSTI (Weaknesses)
	<p>S₁: Mreža podjetij za izvajanje PRI</p> <p>S₂: Formalen in neformalen pretok informacij</p> <p>S₃: Predavatelji tutorji razvili visoko stopnjo empatije do ŠPP</p> <p>S₄: Pomoč org. PRI ŠPP</p> <p>S₅: ŠPP na PRI imajo ustrezno visok nivo znanja</p> <p>S₆: Sprejet interni dokument (podpora dela s ŠPP)</p>	<p>W₁: Študenti z več motnjami težje pridobijo ustrezno podjetje za opravljanje PRI</p> <p>W₂: ŠPP (in njihov starši) imajo napačna pričakovanja in razumevanje prilagoditev</p> <p>W₃: Neodzivnost ŠPP</p> <p>W₄: Preširoko in prezahtevno zastavljene kompetence PRI</p> <p>W₅: Predavatelji tutorji niso usposobljeni za izvajanje mentorstva ŠPP</p> <p>W₆: Predpisi o varovanju osebnih podatkov ŠPP</p>
Zunanji vir	PRILOŽNOSTI (Opportunities)	NEVARNOSTI (Threats)
	<p>O₁: Odprtost VSS v okolje</p> <p>O₂: ŠPP si z znanjem, pridobljenim na PRI, povečujejo zaposlitvene možnosti</p> <p>O₃: Pridobitev povratnih informacij o učinkih izvedenih PRI ŠPP</p> <p>O₄: Motiviranje ciljnih skupin za vključevanje v programe profesionalnega usposabljanja</p> <p>O₅: Opravljanje PRI v podjetjih, katerih dejavnosti so povezane s študijskim programom</p>	<p>T₁: Nepripravljenost podjetij za izvajanje PRI ŠPP</p> <p>T₂: Neusposobljenost mentorjev za delo s ŠPP</p> <p>T₃: Mentorju primanjkuje časa za delo s ŠPP</p> <p>T₄: Neučinkovito izvajanje PRI za ŠPP</p> <p>T₅: ŠPP v podjetjih ni zagotovljena posebna dodatna oprema</p>

Preglednica 2: Analiza SWOT organizacije in izvedbe PRI ŠPP na VSS

Analiza notranjih in zunanjih dejavnikov nam je dala izhodišče za oblikovanje matrike TOWS, ki vključuje štiri vrste strategij (Weihrich 1982):

- strategije S-O, ki sledijo priložnostim in se dobro prilagajajo prednostim,
- strategije W-O, ki bodo premagale slabosti, da se bodo približale priložnostim,
- strategije S-T, ki identificirajo poti, ki jih organizacija lahko izkoristi (prednosti) za zmanjšanje svoje ranljivosti, in
- strategije W-T, ki so podlaga za obrambni načrt (organizacija zaradi svojih slabosti lahko podleže morebitnim nevarnostim).

Pri oblikovanju posamezne strategije (Preglednica 3) smo si pomagali z naslednjimi vprašanji:

- S-O: Kako naj uporabimo prednosti, da bomo izkoristili priložnosti?
- W-O: Kako naj odpravimo pomanjkljivosti, ki nam preprečujejo, da bi izkoristili priložnosti?
- S-T: Kako naj uporabimo prednosti, da zmanjšamo verjetnost pojava nevarnosti in s tem učinek groženj?
- W-T: Kako naj opredelimo pomanjkljivosti, ki bi lahko grožnjo nevarnosti spremenile v realno nevarnost?

Razprava

Z analizo SWOT, ki nam je pomagala razumeti, kaj so naše prednosti in slabosti, kot tudi prepoznati priložnosti in nevarnosti, smo odkrili in ocenili notranje in zunanje dejavnike, ki pomembno vplivajo na učinkovitost izvajanja PRI ŠPP na VŠŠ. Iz slednjih smo oblikovali matriko TOWS. Ta nam je za vsako kombinacijo notranjih in zunanjih dejavnikov pomagala pri razmisleku, kako lahko dejavnike najbolje uporabimo za ustvarjanje strategij za kakovostnejše PRI ŠPP. To je strategij, ki bodo čim bolj izkoristile naše priložnosti, zmanjšale vpliv naših slabosti in nas zaščitile pred nevarnostmi. Med ustvarjenimi strategijami smo identificirali tiste, za katere pričakujemo, da bodo največ prispevale h kakovostnejšemu izvajanju PRI ŠPP.

Največja pričakovanja vzbujajo strategije S-O, ki sledijo priložnostim in se dobro prilagajajo prednostim. Ocenili smo, da ob ustvarjeni mreži podjetij lahko krepimo sodelovanje VŠŠ z lokalnimi podjetji le na podlagi systemskega pristopa k izvajanju PRI. PRI sestavljajo štirje podsistemi: ŠPP, VŠŠ (predavatelj tutor in organizator PRI), podjetje (kadrovik, mentor), širše okolje (strokovnjaki na področju dela z otroki s posebnimi potrebami). Če bodo vsi podsistemi, kot pravi Kavkler (2009), delovali usklajeno, dobimo učinkovit sistem, ki lahko v procesu inkluzivnega izobraževanja podpira vse študente, še posebej pa ŠPP (prav tam, str. 365). Timski pristop omogoča vzajemno svetovanje, sodelovalno reševanje problemov in prejemanje ustrezne podpore, kadar koli v procesu jo posamezen podsistem potrebuje. Omogoča pa tudi oblikovanje sistema za razvoj in upravljanje znanja (prenos znanja med teorijo in prakso), prek katerega bodo udeleženci lahko izmenjavali izkušnje, gradiva in vire ter, kar je še posebej pomembno, učinkoviteje poročali o izvedenih PRI ŠPP.

	PREDNOSTI (Strengths)	POMANJKLJIVOSTI (Weaknesses)
	<p>S₁: Mreža podjetij za izvajanje PRI S₂: Formalen in neformalen pretok informacij S₃: Predavatelji tutorji razvili visoko stopnjo empatije do ŠPP S₄: Pomoč org. PRI ŠPP S₅: ŠPP na PRI imajo ustrezno visok nivo znanja S₆: Sprejet interni dokument (podpora dela z IPP)</p>	<p>W₁: Študenti z več motnjami težje pridobijo ustrezno podjetje za opravljanje PRI W₂: ŠPP (in njihov starši) imajo napačna pričakovanja in razumevanje prilagoditev W₃: Neodzivnost ŠPP W₄: Preširoko in prezahtevno zastavljene kompetence PRI W₅: Predavatelji tutorji niso usposobljeni za izvajanje mentorstva ŠPP W₆: Predpisi o varovanju osebnih podatkov ŠPP</p>
PRILOŽNOSTI (Opportunities)	<p>S₁/O₁: Sistemski pristop k izvajanju PRI ŠPP S₂/O₃: Vzpostavitev sistema za upravljanje znanja S₄/O₅: Verifikacija učnih delovnih mest za ŠPP S₅/O₂: Podpora VSS ŠPP na trgu dela po zaključku študija</p>	<p>W₁/O₁: Organizacija srečanj z vodstvi podjetij, kadroviki in mentorji pred začetkom PRI W₁/O₂: Ozaveščanje o pomenu statusa ŠPP W₂/O₃: Sprejetje usklajenega dogovora o prilagoditvah W₃/O₃: Dogovor o načinih komuniciranja W₃/O₄: Publikacija z napotki za delo s ŠPP</p>
NEVARNOSTI (Threats)	<p>S₁/T₁: Organizacija strokovnega posveta o izvajanju PRI ŠPP (izmenjava dobrih praks) S₂/T₃: Vključitev mentorjev v PAUM S₄/T₅: Pomoč strokovnjakov pri izdelavi individualnega načrta za izvedbo PRI glede na prilagoditve</p>	<p>W₁/T₁: Opredelitev vloge mentorja na nivoju podjetja W₁/T₅: Mehanizmi podpore in financiranja W₄/T₄: Izdelava individualnega načrta in prilagojenega programa izvajanja PRI W₅/T₂: Organizacija in izvedba delavnic za ozaveščanje predavateljev tutorjev in mentorjev o potrebah ŠPP</p>
	<p>T₁: Nepripravljenost podjetij za izvajanje PRI ŠPP T₂: Neusposobljenost mentorjev za delo s ŠPP T₃: Mentorju primanjkuje časa za delo s ŠPP T₄: Neučinkovito izvajanje PRI za ŠPP T₅: ŠPP v podjetjih ni zagotovljena posebna dodatna oprema</p>	

Preglednica 3: Matrika TOWS – izhodišče za vzpostavitev systemskega pristopa za kakovostno izvedbo PRI ŠPP na VSS (prirejeno po Balantič idr. 2011)

Na podlagi teh poročil bi lahko pridobili informacije o izidih PRI ŠPP ter predlagali izboljšave. Vzpostavljeni sistemski pristop se na Gospodarski zbornici Slovenije formalno potrdi z verifikacijo učnih delovnih mest in vpisom v razvid delodajalcev, ki izvajajo PRI ŠPP. Priložnost opravljanja PRI v podjetjih, katerih dejavnosti so povezane s programom, v katerega je študent vpisan, pomeni, da študenti opravljajo PRI na konkretnih delovnih mestih, kjer lahko vzpostavijo odnos z bodočim delodajalcem. Sodelovanje se lahko nadgradi še z dogovorom o alternativnih oblikah zaposlovanja ŠPP po zaključku študija (npr. socialna podjetja, invalidska podjetja).

Srednji nivo pričakovanj lahko pripišemo strategijam W-O in S-T. Analiza SWOT je v ospredje postavila dve večji pomanjkljivosti notranjega vira, in sicer da študenti z več motnjami težje pridobijo ustrezno podjetje za opravljanje PRI in da imajo ŠPP (in pogosto tudi njihovi starši) napačna pričakovanja in razumevanje prilagoditev. Identificirane priložnosti od O₁ do O₅ (Preglednica 3) omogočajo oblikovanje strategij W-O, ki pomagajo odpraviti pomanjkljivosti. Slednje lahko presežemo z organiziranjem delovnih srečanj z vodstvi podjetij, kadroviki in mentorji pred začetkom izvajanja PRI ŠPP v podjetjih. Mentorje je treba seznaniti s formalnimi okviri izvajanja PRI, njihovimi nalogami, navodili za izpolnjevanje dokumentacije, povezane z izvajanjem PRI, ter poudariti vsebine, ki so ključne za učinkovito izvedbo PRI ŠPP. Opremiti jih je treba z znanji o značilnostih ŠPP in napotki, na kaj naj bodo pozorni pri usposabljanju študentov. Predstaviti jim je treba tudi mnenja in pričakovanja ŠPP glede PRI. V ta namen je dobro pripraviti publikacijo, ki bo zaposlenim v podjetjih v pomoč pri izvajanju PRI s prilagoditvami, predvsem pa pri refleksiji lastnega dela. Na ta način bi se sodelovanje šole s podjetji še okrepilo, saj bi podjetja z dogovorom o sprejemanju ŠPP na PRI pokazala svojo družbeno odgovornost. Pogosto se vzrok težav in nesporazumov skriva v napačnih pričakovanjih in razumevanju prilagoditev. ŠPP namreč pogosto domnevajo, da jim zaradi njihovih primanjkljajev, ovir oziroma motenj ni treba opraviti študijskih obveznosti v enakem obsegu kot ostalim študentom. Takšno razumevanje je seveda napačno, zato je v ozaveščanje treba vedno vključiti ŠPP (in če želijo, tudi njihove starše) in jih seznaniti z namenom statusa ŠPP ter s tem povezanimi prilagoditvami. Pri tem moramo zagotoviti, da imajo ŠPP aktivno vlogo v celotnem učnem procesu, da sami sprejemajo odločitve, kjer koli je to mogoče. Sprejetje med vsemi udeleženci usklajenega dogovora o prilagoditvah bi med študenti povečalo zaupanje, da so izzivi, s katerimi se soočajo v novih delovnih okoljih, obvladljivi. Pomembno pa je, da se ob tem spoštuje zaupnost uporabe podatkov. Do boljših rezultatov bi lahko prišli tudi, če bi se glede na pogosto neodzivnost študentov predhodno dogovorili načini medsebojnega komuniciranja, ki bi prispevali k ohranjanju povezav in ozaveščanju vseh vključenih o pomenu statusa ŠPP in s tem povezanih prilagoditev.

Vsi, ki se v okviru organizacije in izvedbe PRI srečujejo s ŠPP, pogosto odkrito povejo, da se ne čutijo dovolj pripravljene niti usposobljene za uspešno delo s ŠPP. Kar je povsem razumljivo, saj med šolanjem oziroma v svoji poklicni karieri niso bili deležni izobraževanja in usposabljanja za delo z osebami s posebnimi potrebami. Ko se znajdejo v vlogi tutorja ali mentorja, je pred njimi težka in odgovorna naloga. Ta od njih zahteva poznavanje posebnosti in značilnosti posebnih potreb, ki jih imajo ŠPP, poznavanje materialnih pogojev, ki morajo biti izpolnjeni za delo s ŠPP,

razumevanje urejenosti okolja (fizičnega, socialnega in družbenega), da bodo njihovi sodelavci zmožni sprejemati ŠPP. Zanje lahko organiziramo delavnice, katerih namen je medsebojno spoznavanje, pridobivanje in razvoj znanj, veščin in spretnosti za učinkovito izvajanje tutorstva in mentorstva ŠPP. Pri tem je zelo pomembno, da na delavnicah sodelujejo tudi strokovnjaki, ki udeležence spodbudijo k skupnemu razmišljanju o prihodnosti ŠPP, jim prenašajo strokovno znanje o naravi posebnih potreb ter jim nudijo pomoč pri pripravi individualiziranega programa podpore, saj je to ključni dokument o načinu izvedbe PRI v podjetju in pomembno prispeva k doseganju ciljev PRI. Usposobljeni predavatelji tutorji in mentorji bodo lažje razumeli težave, s katerimi se srečujejo ŠPP. Pomembno je, da se znajo ustrezno odzvati v situaciji, ko študent potrebuje pomoč. Za pravilno delo z njimi bi potrebovali tudi znanje o diagnozah, razvojnih značilnostih, posebnostih ter zmožnostih teh študentov, vendar se ob tem ponovno poraja vprašanje zaupnosti podatkov.

Strategije S-T pokažejo na prednosti, ki jih imamo, da zmanjšamo svoje ranljivosti. Zaradi posebnih potreb študentov in s tem povezanih prilagoditev obstaja nevarnost, da se podjetja ne bodo odločala za sprejetje ŠPP na PRI. Da bi se podjetja lažje odločala za izvajanje PRI ŠPP oziroma njihovo vključitev v svoje okolje in se ne bi »bala« prevzemati dodatnih nalog, je koristno vsako študijsko leto organizirati strokovni posvet z delodajalci za izmenjavo dobrih praks izvajanja PRI za ŠPP. Delodajalcem, zlasti tistim, ki prvič vstopajo v proces izvajanja PRI, se predstavi pomembnost izvajanja PRI, ki ga je v luči inkluzivnega izobraževanja treba razumeti kot razvijajoč se model, pri katerem imajo vprašanja, povezana z raznolikostjo, vse večji pomen. Da bodo zaposleni, ki jim je zaupana (dodeljena) vloga mentorja, kos zahtevnim nalogam, jim morajo vodstva podjetij omogočiti pridobitev ustreznih mentorskih kompetenc. Te pridobijo na pedagoško-andragoškem usposabljanju, saj za uspešno mentorstvo samo izkušnje danes niso več dovolj, ampak je pomembno, da zna mentor znanje tudi pravilno prenašati. Zaradi zahtevnosti dela s ŠPP je zato nujno usposabljanje in permanentno izobraževanje mentorjev.

Najmanjša pričakovanja pa izhajajo s področja strategij W-T. Te dajejo izhodišča za oblikovanje obrambnega načrta, saj šola zaradi identificiranih pomanjkljivosti lahko podleže morebitnim nevarnostim. Ubadamo se s problemom zahtevnih kompetenc za uspešen zaključek PRI, pri tem pa nam nevarnost povzroča nepripravljenost podjetij za izvajanje PRI ŠPP. Če hočemo povezavo optimizirati, moramo podjetja spodbuditi, da najprej opredelijo vlogo mentorjev na ravni podjetja, jim prilagodijo delovne obveznosti med izvajanjem mentorstva ter ustrezno ovrednotijo njihovo delo. Nato pa podjetja seznanimo z različnimi mehanizmi podpore in financiranja, npr. z možnostjo prijave na javni razpis za sofinanciranje spodbud delodajalcem za izvajanje PRI (možnost povrnitve dela stroškov plače mentorja in nagrade študenta). Z izdelavo individualnega načrta in prilagojenega programa izvajanja PRI ŠPP, ki bi obsegal in zagotavljal sistematično uvajanje, spremljanje in vrednotenje študentovega dela oziroma njegovega praktičnega usposabljanja na konkretnih delovnih mestih, bi se v podjetju izognili neučinkovitemu izvajanju PRI. Pri tem ŠPP ne bi vključevali v projekte, ki ne sodijo v predpisani okvir študijskih obveznosti. Predvsem je pomembno, da se kakovost organizacije in izvedbe PRI skozi

ves proces osredotoča na izid. Ta bo glavni kazalec, ali je vzpostavljeni sistem PRI ŠPP učinkovit in je dosegel cilje PRI.

Izhajajoč iz realizacije zastavljenih kratkoročnih ciljev na področju organizacije in izvedbe PRI ŠPP za zadnja tri študijska leta, lahko povzamemo, da je šola uspešno uresničila nekatere zastavljene cilje (sprejela interni dokument, na podlagi katerega se za ŠPP izdelala usklajen individualiziran program prilagoditve izvajanja PRI, večja pozornost se je namenila pridobivanju povratnih informacij o učinkih izvedenih PRI ŠPP že med opravljanjem PRI (obiski organizatorjev PRI ŠPP v podjetjih, pogovori z mentorji in ŠPP), organiziran je bil strokovni posvet z delodajalci in mentorji v podjetjih, dogovorjeni so bili načini medsebojnega komuniciranja. Deloma pa nam je uspelo uresničiti cilje: organizacija srečanj z vodstvi podjetij, kadroviki in mentorji pred začetkom PRI na temo PRI ŠPP, dopolnitev obstoječe publikacije za PRI z napotki za delo s ŠPP, motiviranost ciljnih skupin za vključevanje v programe profesionalnega usposabljanja (delavnice za predavatelje tutorje in mentorje, PAUM), pomoč zunanjih strokovnjakov pri izdelavi individualnega načrta za izvedbo PRI v zvezi s prilagoditvami, zato bomo tem področjem že v letošnjem študijskem letu v skladu s strategijo šole namenili posebno pozornost.

Zaključek

Ključnega pomena za uspešno vključevanje ŠPP v realna delovna okolja je sodelovanje vseh, ki se na svoji poklicni poti srečujejo z njimi. Vsi ti lahko z medsebojnim zaupanjem, sodelovalnim načrtovanjem in permanentnim usposabljanjem razvijajo nove strategije dela. Da bi na VSŠ ŠPP zagotovili kakovostno opravljanje PRI v delovnem procesu, smo izvedli kritično analizo stanja (analiza SWOT), v kateri smo poudarili prioritete naloge. Za oblikovanje strategij, ki bodo ŠPP pri opravljanju PRI v podjetjih zagotovile ustrezne pogoje za razvijanje njihovih potencialov do tiste stopnje, ki jim bo po zaključku študija omogočila zaposlitev, pa smo oblikovali matriko TOWS. Največ možnosti za uspešno izvedbo PRI imamo, če izhajamo iz tesnega sodelovanja med VSŠ (ŠPP, predavatelj tutor, organizator PRI) in podjetji (vodstvo, kadrovik, mentor) na eni strani ter VSŠ in strokovnjaki za ravnanje z osebami s posebnimi potrebami na drugi strani. Predavatelji tutorji in mentorji se kljub visoki empatiji do ŠPP in motiviranosti za delo z njimi pogosto znajdemo v zadregi; če nam že uspe prepoznati njihove posebne potrebe, se namreč lahko ustavimo na izvedbeni ravni, ko je treba izdelati ŠPP prilagojen program izvedbe. Rešitev vidimo v oblikovanju sicer enostavnih, a s študijskim programom povezanih programov PRI, ki jih bo ŠPP usvajal postopoma in v daljšem obdobju. Zavedamo se, da je vsak študent kot posameznik drugačen. To seveda pomeni, da tudi možnosti in rešitve ne morejo biti za vse enake. Zato je pomembno, da je v oblikovanju systemskega pristopa izvedbe PRI ŠPP čim bolj aktiven, saj bo le tako lahko zadovoljeval svoje individualne potrebe in si povečeval zaposlitvene možnosti. Pomembno je tudi, da se tovrstno sodelovanje opredeli na sistemski ravni, to je z vpisom podjetja v register delodajalcev, ki izvajajo PRI ŠPP. Vpis v razvid pri GZS namreč pomeni, da podjetje izpolnjuje vse pogoje za izvajanje PRI ŠPP. Z naborom

»mentorskih podjetij« bodo ŠPP ne le laže pridobili ustrezno podjetje, ampak predvsem priložnost opravljanja PRI v njim prilagojenih delovnih okoljih, katerih dejavnosti so hkrati povezane s študijskim programom. Z opredeljeno vlogo mentorja na nivoju podjetja ter izdelanimi prilagojenimi individualnimi načrti izvajanja PRI in vzpostavljenim sistemom preverjanja bi se izognili neučinkovitemu izvajanju PRI. Hkrati izvajanje PRI podjetjem lahko odpre vir sredstev, ki bodo olajšala odločitve za verifikacijo učnih mest in s tem tudi sprejemanje ŠPP na PRI.

Primeri dobre prakse kažejo, da sistemski pristop organizacije in izvedbe PRI ŠPP izkazuje širše družbene koristi, od povečanja študentove samozavesti, sprememb v medsebojnih odnosih do manjše odvisnosti od različnih vrst pomoči, zato si bomo na VSS tudi v prihodnje prizadevali ustvarjati pogoje za vse oblike vseživljenjskega izobraževanja oseb s posebnimi potrebami.

Literatura in viri

- Balantič, B., Balantič, Z. in Jarc Kovačič, B. (2011). Razvoj strategij za kakovostno izvedbo višješolskega izobraževanja. *Organizacija*, 44, št. 3, str. 104–110.
- Evropski vzorci uspešnih praks v poklicnem izobraževanju in usposabljanju – Udeležba dijakov s posebnimi potrebami v poklicnem izobraževanju in usposabljanju.* (2013). Dostopno na: https://www.european-agency.org/sites/default/files/european-patterns-of-successful-practice-in-vet_VET-Report_SL.pdf (pridobljeno 12. 1. 2016).
- Justinek, A., Korunovski, M., Krajnc, B., Polanec, B., Šibanc, B. in Šolar, J. (2007). *Povezovanje praktičnega izobraževanja v šoli in delovnem procesu*. Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje.
- Jarc Kovačič, B. in Balantič, B. (2010). Učenje skozi delo – pridobivanje praktičnih znanj med študijem mehatronike. V: A. Križman, M. Nosan, M. Šadl in E. Vöröš (ur.) *Zbornik referatov 2. letne konference Kakovost v višjih šolah*. Murska Sobota: Konzorcij višjih strokovnih šol za izvedbo projekta Impletum, str. 45–49.
- Kavkler, M. (2009). Modeli in strategije za obravnavo učencev z učnimi težavami – vpliv na spremembe v poučevalni praksi. *Sodobna pedagogika*, 60, št. 1, str. 362–375.
- Pedagoško poročilo o realizaciji letnega delovnega načrta za študijsko leto 2014/2015.* (2015). Kranj: Šolski center Kranj, Višja strokovna šola.
- Pravilnik o prilagajanju študija študentom s posebnimi potrebami.* (2014). Dostopno na: http://www.sckr.si/tsc/vss/documents/2014/35/Pravilnik_o_PSS_s_posebnimi_potrebami.pdf (pridobljeno 12. 1. 2016).
- Rutar, D. (2010). *Inkluzija in inkluzivnost: model nudenja pomoči učiteljem pri delu z dijaki s posebnimi potrebami, ki so integrirani v redne oddelke*. Dostopno na: http://www.cpi.si/files/cpi/userfiles/datoteke/publikacije/inkluzija_in_inkluzivnost.pdf. (pridobljeno 10. 1. 2016).
- Starman, A. B. in Žitnik, U. (2014). Razmislek o razumnih prilagoditvah za študente s posebnimi potrebami z vidika različnih perspektiv. *Sodobna pedagogika*, 65, št. 1, str. 38–55.
- Ustava Republike Slovenije.* (1991, 2013). Dostopno na: <https://zakonodaja.com/ustava/urs> (pridobljeno 12. 1. 2016).
- Zakon o višjem strokovnem izobraževanju.* (2013). Dostopno na: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4093> (pridobljeno 12. 1. 2016).

Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja. (2007). Dostopno na: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO445> (pridobljeno 12. 1. 2016).

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami. (2011). Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201158&stevilka=2714> (pridobljeno 12. 1. 2016).

Weihrich, H. (1982). The TOWS Matrix – A Tool for Situational Analysis. *Long Range Planning*, 15, št. 2, str. 54–66.

Branka JARC KOVAČIČ and Branka BALANTIČ (School Center Kranj)

SYSTEMATIC APPROACH FOR THE SUCCESSFUL IMPLEMENTATION OF PRACTICAL TRAINING FOR STUDENTS WITH DISABILITIES AND SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN WORKING PROCESSES

Abstract: More and more students with disabilities and special educational needs are entering into higher vocational education programs. This is a good thing, as equal access to education is one of the key indicators of a fair teaching system. This article begins by summarizing the practical education of students at the Higher Vocational College in School Center Kranj and skills that are gained during practical education. Special focus is put on challenges of inclusion of students with disabilities and special educational needs into working environments. Key factors that are important for the quality of practical education of students are identified and summarised in a SWOT analysis. This analysis is upgraded with a TOWS matrix, which at college represents a foundation for the formation of strategies. These will lead to higher work efficiency of all who work with students with disabilities and special educational needs. The main goal is to facilitate the entering into the labour market of students with disabilities and special educational needs.

Key words: practical education, students with disabilities and special educational needs, higher vocational education programs, SWOT, TOWS

E-mail for correspondence: branka.jarc-kovacic@guest.arnes.si

